

**SINF BOSHQARUVI TA'LIMNI SAMARALI BOSHQARISHNING
PEDAGOGIK OMILI SIFATIDA**

Mardiyeva Gulnoza Kuchkarovna

O'zDJTU dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. *Mazkur tezisda sinf boshqaruvi va ta'limni boshqarish jarayonlarining o'zaro aloqadorligi pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Sinfdagi ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilar faoliyatini muvofiqlashtirish, ijobiy psixologik muhitni shakllantirish, o'quv motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash hamda pedagogik nazoratni to'g'ri yo'lga qo'yish masalalari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchining boshqaruvchilik kompetensiyasi, demokratik boshqaruv usullaridan foydalanish, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish va ta'lim natijalarini muntazam monitoring qilishning ahamiyati ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *sinf boshqaruvi, ta'limni boshqarish, pedagogik boshqaruv, o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim muhiti, pedagogik muloqot, motivatsiya, nazorat, ta'lim samaradorligi.*

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar o'qituvchidan nafaqat o'z fanini mukammal bilishni, balki ta'lim jarayonini samarali tashkil eta olish, o'quvchilar faoliyatini muvofiqlashtirish va mavjud pedagogik vaziyatlarga mos boshqaruv qarorlarini qabul qilishni ham talab etmoqda. Chunki ta'lim sifati faqat o'quv dasturi, darslik yoki pedagogik texnologiyalarning mukammalligi bilan belgilanmaydi. Ularning amalda qanday tashkil etilishi, sinfdagi muhit, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat hamda o'quv faoliyatining qay darajada maqsadli boshqarilishi ham yakuniy natijaga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ta'limni boshqarish keng mazmunga ega bo'lib, unda maqsadlarni belgilash, faoliyatni rejalashtirish, mavjud imkoniyat va resurslardan foydalanish,

pedagogik jarayonni tashkil qilish, nazorat va monitoring olib borish hamda olingan natijalarni baholash kabi vazifalar mujassamlashgan. Ushbu jarayon ta'lim tizimining turli darajalarida amalga oshiriladi. Sinf esa ta'limni boshqarishning eng quyi, ayni vaqtda ta'lim natijalari bevosita shakllanadigan muhim pedagogik maydonidir. Shu jihatdan sinf boshqaruvini ta'lim boshqaruvining amaliy ko'rinishlaridan biri sifatida baholash mumkin.

Sinf boshqaruvi tushunchasi ko'pincha o'quvchilar intizomini ta'minlash bilan bog'lab talqin qilinadi. Aslida esa uning mazmuni bundan ancha keng. Sinfni boshqarish o'qituvchining dars jarayonini oldindan rejalashtirishi, o'quvchilarning individual va guruhliy faoliyatini tashkil etishi, vaqtni oqilona taqsimlashi, o'quv topshiriqlarini muvofiqlashtirishi, ijobiy munosabatlarni shakllantirishi va yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni pedagogik jihatdan to'g'ri hal etishini o'z ichiga oladi. Bunda o'qituvchi faqat bilim beruvchi shaxs sifatida emas, balki pedagogik jarayon tashkilotchisi va boshqaruvchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Samarali sinf boshqaruvining muhim jihatlaridan biri aniq maqsadga asoslangan rejalashtirishdir. O'qituvchi darsga tayyorgarlik jarayonida nafaqat qanday mavzuni tushuntirishini, balki o'quvchilar faoliyatini qanday tashkil etishini ham oldindan belgilashi lozim. Qaysi bosqichda individual ishlash, qaysi vaziyatda guruhli faoliyatdan foydalanish, o'quvchilar e'tiborini qanday ushlab turish, o'zlashtirishdagi farqlarni qanday hisobga olish kabi masalalar sinfni boshqarish samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Puxta rejalashtirilgan darsda ortiqcha tashkiliy muammolar kamayib, o'quvchilarning asosiy e'tibori o'quv faoliyatiga yo'naltiriladi.

Sinf boshqaruvida pedagogik muloqot ham alohida ahamiyat kasb etadi. O'qituvchining o'quvchilarga munosabati, ularni tinglay olishi, fikrini hurmat qilishi va zarur vaziyatlarda pedagogik talabchanlikni namoyon etishi sinfdagi ijtimoiy-psixologik muhitga ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi o'z fikrini erkin bildiradi, xato qilishdan qo'rqmaydigan va o'qituvchidan zarur yordam olishi mumkin bo'lgan muhit ta'limga nisbatan ijobiy munosabatning shakllanishiga xizmat qiladi. Aksincha, boshqaruv faqat qat'iy nazorat va jazolashga asoslangan

sharoitda o'quvchining tashqi intizomi ta'minlanishi mumkin, biroq uning mustaqilligi va o'quv faoliyatidagi ichki faolligi yetarlicha rivojlanmasligi ehtimoli mavjud.

Sinf boshqaruvining yana bir muhim yo'nalishi vaqtni to'g'ri boshqarish bilan bog'liq. Dars uchun ajratilgan vaqt cheklangan bo'lib, undan oqilona foydalanish o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq. Darsning ayrim bosqichlarida ortiqcha vaqt sarflanishi boshqa muhim faoliyatlarning to'liq amalga oshirilmasligiga olib kelishi mumkin. Shu bois o'qituvchi tashkiliy jarayonlarni imkon qadar ixcham tashkil qilishi, o'quvchilarni bir faoliyat turidan ikkinchisiga o'tkazishda uzilishlarni kamaytirishi va dars davomida ularning faollik darajasini kuzatib borishi lozim.

Bunda sinfdagi tartib va intizom ham ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Biroq intizomning o'zi boshqaruvning yakuniy maqsadi emas. Uning vazifasi o'qitish va o'rganish uchun qulay sharoit yaratishdan iborat. O'quvchining xulq-atvoridagi har qanday chetlanishga faqat jazo vositasida javob berish muammoning sababini bartaraf etmasligi mumkin. O'qituvchi bunday vaziyatlarda o'quvchining yosh va individual xususiyatlari, sinfdagi munosabatlari, motivatsiyasi hamda xatti-harakatni yuzaga keltirayotgan omillarni hisobga olishi maqsadga muvofiq. Ta'limni boshqarish bilan sinf boshqaruvi o'rtasidagi bog'liqlik nazorat va baholash jarayonida ham yaqqol ko'rinadi. Pedagogik nazorat faqat o'quvchiga baho qo'yish uchun emas, balki o'qitish jarayonining qay darajada samarali kechayotganini aniqlash uchun ham xizmat qilishi kerak. O'quvchilarning topshiriqlarni bajarish jarayonidagi qiyinchiliklari, savollari, xatolari va faollik darajasi o'qituvchi uchun muhim pedagogik axborot hisoblanadi. Mazkur ma'lumotlar asosida dars mazmuni yoki qo'llanilayotgan metodlarga o'zgartirish kiritish ta'limni moslashuvchan boshqarish imkonini beradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda refleksiv boshqaruvga ham katta ahamiyat berilmoqda. Bunda o'qituvchi faqat o'quvchilar faoliyatini emas, o'zining pedagogik faoliyatini ham muntazam tahlil qiladi. Darsdan so'ng qaysi usul samarali bo'ldi, qaysi topshiriq o'quvchilarda qiyinchilik tug'dirdi, vaqt qanday

taqsimlandi, qaysi o'quvchilar faoliyatdan chetda qoldi kabi savollar ustida fikr yuritish keyingi darslarni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Demak, sinfni boshqarish tayyor va o'zgarmas usullar majmuasi emas, balki pedagogik vaziyatga qarab takomillashib boradigan dinamik jarayondir.

Bugungi axborotlashgan ta'lim muhitida sinf boshqaruvining mazmuni ham kengaymoqda. An'anaviy sinf bilan bir qatorda elektron ta'lim platformalari, raqamli resurslar va aralash ta'lim shakllaridan foydalanish o'qituvchi oldiga yangi boshqaruv vazifalarini qo'yimoqda. Endilikda pedagog nafaqat sinfdagi bevosita faoliyatni, balki o'quvchilarning raqamli muhitdagi topshiriqlarni bajarishi, axborot bilan ishlashi va mustaqil ta'lim faoliyatini ham muvofiqlashtirishi talab etiladi. Bu esa o'qituvchining boshqaruv kompetensiyasi pedagogik va kommunikativ ko'nikmalar bilan bir qatorda raqamli kompetensiyalarni ham qamrab olishi zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, sinf tarkibining xilma-xilligi o'qituvchidan boshqaruv jarayonida individual yondashuvni talab qiladi. Bir sinfning o'zida o'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishlari, o'zlashtirish sur'ati, temperament xususiyatlari va muloqot uslublari bir-biridan farq qiladi. Barcha o'quvchilarga bir xil boshqaruv vositalarini qo'llash ayrim hollarda kutilgan natijani bermaydi. O'qituvchi umumiy sinf maqsadlarini saqlab qolgan holda individual ehtiyojlarni hisobga olishi, faol va sust o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi ishtirokini muvozanatlashtirishi kerak.

Ta'limni boshqarishda o'qituvchining liderlik xususiyatlari ham alohida ahamiyatga ega. Pedagogik liderlik buyruq berish yoki o'z mavqeini namoyish qilish bilan emas, balki o'quvchilarni umumiy ta'limiy maqsad sari yo'naltira olish bilan belgilanadi. O'qituvchining adolatliligi, izchilligi, talabchanligi, o'z xatti-harakatlari bilan namuna ko'rsatishi hamda o'quvchilar bilan sog'lom munosabat o'rnatish olishi uning pedagogik ta'sirini kuchaytiradi. Bunday o'qituvchi boshqarayotgan sinfdagi o'quvchilar faqat pedagog nazorati mavjud bo'lganida emas, mustaqil faoliyat jarayonida ham belgilangan qoidalarga rioya qilishga intiladi.

Sinf boshqaruvi samaradorligini oshirish uchun maktab miqyosidagi ta'lim boshqaruvi bilan ham uzviylik zarur. Ta'lim tashkilotida pedagoglarni qo'llab-

quvvatlash, tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish, metodik yordamni yo'lga qo'yish va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga sharoit yaratish sinfdagi pedagogik jarayon sifatiga ta'sir etadi. Shu sababli ta'limni boshqarish faqat rahbar faoliyati, sinf boshqaruvi esa faqat o'qituvchi faoliyati sifatida bir-biridan ajratilmasligi kerak. Ular yagona ta'lim maqsadiga xizmat qiluvchi o'zaro bog'langan boshqaruv darajalaridir.

Xulosa qilib aytganda, sinf boshqaruvi ta'limni samarali boshqarish tizimining muhim tarkibiy qismidir. Uning samaradorligi faqat sinfdagi intizom darajasi bilan emas, balki o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligi, mustaqilligi, motivatsiyasi, o'zlashtirish natijalari va o'qituvchi bilan shakllangan konstruktiv munosabatlari orqali namoyon bo'ladi. Zamonaviy o'qituvchi bilim beruvchi mutaxassis bo'lish bilan birga pedagogik jarayonni rejalashtiruvchi, tashkil etuvchi, muvofiqlashtiruvchi va tahlil qiluvchi boshqaruvchi sifatida ham faoliyat yuritishi lozim. Sinf boshqaruvining demokratik, hamkorlikka asoslangan va o'quvchi shaxsini hisobga oluvchi usullarini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish, sog'lom pedagogik muhit yaratish hamda ta'lim oldiga qo'yilgan maqsadlarga samarali erishish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Wubbels, T. (2011). An international perspective on classroom management: What should prospective teachers learn? *Teaching Education*, 22(2), 113–131.
2. Scheerens, J. (2000). *Improving School Effectiveness*. Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning.
3. UNESCO. (2025). *Education Management, Monitoring and Evaluation*. Paris: UNESCO.
4. UNESCO. (2023). *Strengthening Education System: Uzbekistan*. UNESCO Tashkent Office.
5. Emmer, E. T., & Sabornie, E. J. (Eds.). (2015). *Handbook of Classroom Management*. New York: Routledge.